

Rusko za mřížemi

Stejnomená publikace vyšla Praze v roce 1936 a přiřadila se k dalším svědectvím z per ruských emigrantů o životě v Sovětském svazu. Autor Ivan Soloněvič (1891) popisuje nejen každodenní bídu a strádání svých spoluobčanů, ale i zážitky z Gulagu, odkud se mu v roce 1934 podařilo uprchnout do Finska, kde jako přístavní dělník sepsal své zkušenosti s komunistickým režimem.

Soloněvičovo *Rusko za mřížemi* začíná na podzim roku 1933 příznačně v leningradské věznici na Špalerného ulici, kde se autor ocitnul spolu se svým synem Jurijem (v českém překladu Jura) a bratrem Borisem kvůli údajnému organizování kontrarevoluční skupiny, provádění protisovětské agitace, špionáže, a naopak za zcela reálný pokus o útěk ze Sovětského svazu. Novinář a publicista tělem i duší na dalších stránkách rekapituluje svůj dosavadní život, v němž se živil jako vynikající sportovec psaním tematických článků do novin a organizováním sportovních podniků či osvětových přednášek o „fyzkultuře“, ale i jako přístavní dělník, nosič, dřevorubec, výrobce keřirového zákysu, pašerák potravin z venkova do hladovějících měst, zakladatel kočovného cirkusu, v jehož provizorní manéži s nerozlučným bratrem Borisem, rovněž aktivním sportovcem, předváděli silácké výstupy, různé zápasnické styly a box. Procestoval tak Bělorusko, velkou část Ukrajiny i Ruska, a poznal hrůzy občanské války, léta hladomoru, násilnou kolektivizaci venkova, bídu a zmar rodící se sovětské společnosti.

V polovině dvacátých let se pak díky svým znalostem i známostem ze světa sportu stal inspektorem tělesné výchovy a díky tomu navštívil i vzdálené regiony Sovětského svazu. Jaká to byla práce a s čím spojená, v knize podrobně vysvětluje.

„(...) Lžu i když přednáším o užitku tělesné výchovy, neboť se do mých tezí dostávají slova o tom, jak buržoasie zakazuje dělníkům účastnit se sportů atd. Lžu i když sestavuji statistiku sovětských 'fyzkulturníků', docela a úplně vycucanou mnou i mými spolupracovníky z prstů, protože 'nahore' jest potřeba impozantních cifer k exportu za hranice.“

„Píši črty o Dagestanu a z těchto črt censura vyškrtává i vzdálené poznámky k faktu, že celý nížinatý Dagestan vymírá malárií, že verbovací organizace sem verbují lidi (Kubáňce a Ukrajince) na jistou smrt. Je samozřejmé, že nepíšu o tom, že nestačilo zlato, vyvážené odtud v tunách a určené na světovou revoluci

ve světě a socialistický cirkus v jednom státě, aby za ně bylo koupeno několik kilogramů chininu pro Dagestan.“

„Jedu do Kirgizska a vidím zde neslýchané vybíjení kirgizského skotu, nepopsatelný svinčík v sovětských živočišných sovchozech – koncentrační tábory na řece Ču, cikánské tábory otrhaných a hladových kulackých rodin, poslaných sem z Ukrajiny.“

Z těchto i dalších zkušeností, třeba dvouleté internace Borise v lágru na Soloveckých ostrovech za organizování ilegální mládežnické zájmové skupiny, se proto zrodilo rozhodnutí opustit Sovětský svaz. V září 1932 se Soloněvičovi pokusili o útěk přes Karélii do Finska. Jejich plány zmařilo nepříznivé počasí. Druhý pokus z května 1933 se neuskutečnil kvůli akutnímu zánětu slepého střeva syna Jurije. Třetí pokus měl proběhnout v září 1933. Ke skupině čítající Ivana s Jurijem (Soloněvičově ženě Tamaře se předtím podařilo oficiálně odjet do Německa), Borise s manželkou Irinou a kamaráda S. Nikitina, se přidal i agent kontrarozvědky OGPU Nikolaj Babenko, který plány samozřejmě vyzradil. Všichni byli zatčeni ve vlaku směřujícím do Murmansku. Zátah na Soloněvičovu skupinu provedlo 36 příslušníků OGPU, převlečených za pasažéry a průvodčí.

„Večer jsme se všichni sešli v jednom kupé. Babenko naléval čaj a po čaji já, který jsem již dlouhou dobu trpěl nespavostí, tak nějak podivně rychle jsem usnul, jako by mě podtál. (...) Vím jen, že jsem prudce vyskočil a odhodil jsem nějakého člověka k protější stěně kupé, a tu se mi někdo pověsil na ruku, někdo mě silně objal v kolenou, něčí ruce mi zezadu křečovitě sevřely hrdlo a přímo proti obličejí se objevily tři nebo čtyři revolverové hlavně.“

Kniha *Rusko za mřížemi* po těchto informacích a svědectvích o běžném životě v Sovětském svazu ve dvacátých a počátkem třicátých let pokračuje jako každá tehdejší i pozdější literatura popisující osobní vzpomínky různých protagonistů na bolševické perzekuce: průběh zatčení, vazba, výslechy, soud, putování do konkrétního lágru a každodenní život vězně v Gulagu. Z dnešního pohledu tak dílo ruského novináře obsahově zapadá do celé řady obdobných publikací i seriálních odborných prací, které o temné době bolševických represí vznikly. Chtělo by se zkrátka říct, že současného čtenáře obeznámeného s tematikou ničím novým neosloví. Jak ale uvidíme dál, není to úplně pravda. Současně si lze představit, že v roce 1936 byly pro mnohé české čtenáře Soloněvičovy knihy tyto zprávy o sovětské realitě stále nové, šokující, byť podobná svědectví ruských emigrantů už v českých knihkupectvích existovala. Viz například články

v sérii „Před Solženicynem“ o publikacích a životech G. S. Agabekova či N. I. Kiseleva, přibližujících bolševický teror dvacátých let.

Ani v další dekádě však krutosti sovětského zřízení nepolevily, čehož si v třicátých letech a v souvislosti se Soloněvičovou knihou všímá třeba časopis československých legionářů Legie: „Za léta, která nás dělí od doby popsané Cederholmem (Boris Cederholm, finský diplomat, jenž zažil a zdokumentoval drsnou realitu raného sovětského vězeňského systému, pozn.), nic se nezměnilo v koncentračních táborech až na jejich stále se zvětšující rozsah.“ Autor článku Vladimír Ivanov pak o Soloněvičově díle píše: „(...) kreslí nám již známé obrazy ze života deportovaných lidí. Uvězněný v táboře je bezprávný otrok, odkázaný na milost a nemilost svého dozorce čekisty. Vždy trpě hlad oděn v hadry pracuje (...) bez odpočinku až do úplného vysílení. Každý musí denně vykonat určitý, obyčejně nadprůměrný úkol. Nevykonání předepsaného úkolu se krutě trestá...“

Na druhou stranu „známé obrazy ze života deportovaných“ autor podává velice čtivým a často originálním způsobem. Je zkrátka vidět, že v soukolí Gulagu se octnul zkušený novinář, zvyklý využívat své pozorovací schopnosti, smysl pro detail, empatii i znalost lidských povah. Popisy táborové lázně, špinavých zavšivených baráků, nedostatečné hygieny i lékařské péče, hladu, vyčerpání, těžké fyzické práce, charakterů spoluvězňů či dozorců, ale i ztráty smyslu a naděje lidských bytostí režimem proměněných v otroky jsou přesné a zevrubné. Tak jako zpráva o početné dětské kolonii sirotků, v ruském žargonu bezprizorních, utopené v severních bažinách s jediným cílem, likvidací nepotřebných podvýživou a nemocemi. Mimo to Soloněvič dokáže i osobitě glosovat. „(...) jestli mne tábor překvapil, tak tedy tím, že v něm nebylo nic zvláštního. Ovšem byly to galeje. Kde však v Rusku není galejí? (...) Táborové baráky jsou odporné. Na 'svobodě' jsem však viděl ještě horší, a daleko horší. Je docela možné, že v poměru k počtu procent lidí, kteří umírají hladem, je zde číslice větší než třeba na Ukrajině, hladem však umírají zde i tam. Rozsah práv a bezpráví je tu stejný jako na svobodě. Zde i tam je mnoho velitelů, kteří mají právo buď přímo odstřelit, nebo jinak sprovodit ze světa.“

Než se dostaneme k překvapivému závěru Soloněvičovy knihy, je třeba zmínit pár věcí. Bratři Ivan a Boris byli odsouzeni k osmi letům v pracovním táboře, Jurij ke třem. Navíc měli štěstí, neboť pár měsíců po jejich zatčení a odsouzení byl v létě roku 1934 přijat nový zákon, který za jakýkoliv pokus o útěk ze Sovětského svazu vyměřoval jediný trest – smrt. Štěstí však měli i v tom, že po

dlouhou dobu zůstali v lágru spolu a jako zdatní sportovci tak nejen zvládali těžké životní podmínky, ale díky znalosti tělesných zápasů a boxu se mohli úspěšně bránit fyzickým útokům a šikanám ze strany obyčejných kriminálních, což pro politické vězně představovalo jedno z pekél Gulagu. Osud jim byl nadto příznivě nakloněn i jinak. „Čekali jsme, že budeme zastřeleni a zatím nás poslali jenom do koncentračního tábora. Čekali jsme Sibiř nebo Ural a dostali jsme se do kraje na 250 kilometrů od hranic.“ Podotýká autor, když popisuje strastiplnou pěší cestu zasněženou krajinou dvou tisícovek vězňů, „kteří se vlekou ke svým balticko-běloomořským galejím.“ Přesněji řečeno do lágru Podporožje na pomezí Leningradské oblasti a Karélie, jenž byl součástí Běloomořsko-baltského kombinátu (BBK).

Soloněvičova skupina se díky vzdělání a improvizacním schopnostem rovněž dokázala vyhnout tvrdé práci v lese. Boris uplatnil své zdravotnické zkušenosti a stal se lékařem, Jurij a jeho otec Ivan pracovali v táborové administrativě, autor knihy to nakonec dotáhl až na post sportovního instruktora. V tomto směru mu pomohlo navázání osobních vztahů s některými veliteli či dozorci, které školil v tělesné sebeobraně. Právě tady začíná asi nejzajímavější část knihy neboli příběh v příběhu, jenž barvitě Soloněvičovo svědectví o Gulagu posunuje ze sféry již známých faktů a vyprávění do nečekaného vyústění. Ivan, Boris i Jurij se totiž ani za ostatními dráty lágru nikdy nevzdali svého plánu na útěk ze Sovětského svazu. Provedli to skutečně originálně.

Sportovní instruktor Soloněvič předložil svým nadřízeným koncepci táborové spartakiády. V knize svůj záměr popisuje následovně: „Je samozřejmé, že se nikdy v táboře na žádnou tělesnou kulturu nepomýšlelo. Není přece možno chtít od člověka, který pracuje dvanáct hodin denně při naprostém nedostatku stravy někde u polárního kruhu, aby si po práci šel zahrát fotbal. (...) Šel jsem do věci proto, aby v ní byla masa nadšení, rekordy, aby Spartakiáda byla vychválena v moskevských časopisech i v cizích novinách, aby byla filmována, zkrátka, aby všem karasům doma i za hranicemi bylo dokumentárně ukázáno to, jak se sovětská vláda stará o táborníky, bandity, kontrarevolucionáře, záškodníky atd.“ Nadřízení i moskevské ústředí na vějičku sedli a vězněný novinář tak obdržel zvláštní povolení, aby mohl bez eskorty objíždět tábory dané oblasti, vybírat vhodné vězně sportovce, trenéry a rozhodčí, kteří měli být soustředěni do jednoho místa, osady Vička, kde po patřičném odpočinku a vykrmení měla v polovině srpna 1934 proběhnout velkolepá spartakiáda. „Proč jsem doporučil osadu Vička, ležící šest verst od Medgory, bylo proto, že toto

místo mělo několik významných vlastností, které se nám mohly hodit při útěku.“

Obětavý sportovní instruktor totiž během svých služebních cest především hledal nejvhodnější trasu budoucího útěku, místa vhodná k odpočinku, kde ukrýval potřebné potraviny. Současně svou aktivitu i den D, stanovený na 28. července, koordinoval se zbývajícími členy své rodiny, neboť Soloněvičovi tehdy již byli rozděleni a pobývali v různých, avšak navzájem nepříliš vzdálených táborech. (Ivanovi se nakonec podařilo prosadit za svého pomocníka při organizování spartakiády syna Jurije.) Útěk otce a syna bažinami a lesy Karélie trval 16 dnů a v mnohém připomíná cestu za svobodou skupiny bratří Mašínů. Proměny počasí, pronásledovatelé v patách, náhodné provizorní úkryty, bloudění v neznámém kraji, únava, strach, ale i nezbytné štěstí, když třeba s příchodem noci leželi naprosto vyčerpaní v trávě na břehu jezera, kudy proplouval policejní člun a byť je reflektory ozářily, příslušníci NKVD si jich nevšimli. Finskou hranici nakonec překročili a už na svobodě se setkali i s Borisem, jenž ze Sovětského svazu utíkal individuálně a jinou naplánovanou trasou. „Před námi se otevřel nový život – neznámo jaký – v každém případě však ne otrocký...“ Těmito slovy kniha *Rusko za mřížemi* končí. Její autor Ivan Soloněvič se do rodné země už nikdy v životě nevrátil.

V prvních dnech po příchodu do Finska oba bratři i Jurij upadli do podezření finské policie, neboť tak úspěšně koordinovaný útěk z Gulagu vyvolával pochybnosti. Uprchlíci proto zůstali pod dohledem finské kontrarozvědky, ale i exilového Ruského vševojenského svazu (ROVS) a sovětské rozvědky, která měla ve Finsku své agenty. Až do léta 1935 Soloněvičovi pracovali jako přístavní dělníci, Ivan mezitím napsal výše zmíněnou knihu *Rusko za mřížemi*, její původní název zněl *Koncentrační tábor: Rusko*. Nedůvěra okolo rodinné skupiny ovšem neustávala, byť se Soloněvičova kniha brzy dočkala vydání v mnoha jazycích a autorovi poskytla i finanční nezávislost. Podezírání přiživila i dezinformace vypuštěná leningradským oddělením NKVD, že Ivan i Boris jsou sovětszí agenti záměrně vyslaní do emigrace.

V roce 1936 se po neúspěšných pokusech o víza do Francie, Německa či Anglie podařilo bratrům přemístit do Bulharska. V Sofii Soloněvič založil noviny *Hlas Ruska*, jež si díky nekompromisnímu postoji vůči bolševické moci brzy získaly popularitu mezi ruskou diasporou. S rostoucím úspěchem listu začal Soloněvič přemýšlet o vytvoření organizace, která by sjednotila emigrantské síly do „Antibolševické koalice“. Jeho snaha se ovšem nesešla s podporou

významných ruských exulantů, neboť podezření ohledně bratrů nadále přežívalo.

V Sofii, kde s Ivanem znovu začala žít žena Tamara, byl v únoru 1938 do redakce Hlasu Ruska doručen balíček určený pro Soloněviče. Zásilku ale otevřel jeho tajemník Michailov. Následovala exploze výbušniny, tajemník byl na místě mrtev, následkům vážného zranění podlehl i Soloněvičova žena. Dodnes se přesně neví, kdo stál za atentátem. Ruská Wikipedie uvádí, že rozhodnutí zlikvidovat Soloněviče padlo v ústředí NKVD už začátkem roku 1937. O události hojně informovaly i tehdejší české noviny, které mimo jiné zdůrazňovaly, že bulharská policie v redakci našla velké množství zahraničních valut a zatkla šest osob z řad ruské emigrace. Někteří novináři z toho vyvozovali, že šlo o vyrovnávání účtů mezi emigranty, ohledně nalezených financí se psalo i ve smyslu Soloněvičovy zaprodanosti neboli že pomlouval Sovětský svaz za peníze nacistického Německa a militaristického Japonska. V tomto směru je zajímavé svědectví Nikolaje Kelina, tehdy žijícího v Československu, z jeho knihy *Paměti donského Kozáka a českého lékaře*.

Kelin popisuje, že Soloněvičovi domlouval pobyt v Československu, ale zpočátku narazil na zjevnou neochotu ministerstva vnitra, které v ruském spisovateli vidělo nacisty placeného propagátora antisovětismu. Vnitro sice s pobytem nakonec souhlasilo, avšak podmínilo jej tím, že po vstupu do ČSR proběhne důkladný Soloněvičův výslech. V archivu ministerstva zahraničí rovněž existuje zpráva z prosince 1936 o agentovi Gestapa vystupujícím pod jménem Zeman a pobývajícím v Praze, jenž měl údajně za úkol finančně podporovat publikování knih nepřátelských vůči Sovětskému svazu. Mimo jiné takto podporované autory je ve zprávě uveden Soloněvič a jeho *Rusko za mřížemi*. Pochybnosti československých institucí jen dokládají míru nejistoty v tehdejší střední Evropě. Z dnešního pohledu sice uprchlík z nelidského Gulagu ve své knize popsal pravdivý obraz života sovětské společnosti a represí stalinského systému, stačilo však velmi málo, aby se v očích Prahy, která tenkrát reálně vnímala větší nebezpečí ze strany Německa než Sovětského svazu, proměnil v podezřelou osobu placenou nacisty. Obavy institucí se však ukázaly zbytečné, poněvadž Soloněvič namísto Prahy odjel do Paříže. Poté se usadil v Německu, kde byl však několikrát vězněn, poněvadž po zahájení války Německa se Sovětským svazem odmítl vystoupit na podporu Hitlerových plánů. Od roku 1948 žil v Argentině, kde založil noviny *Naše vlast* a Lidové monarchistické hnutí. Zemřel v roce 1953 v uruguayském Montevideu.

Autor článku: Jaroslav Formánek

www.cechoslovacivgulagu.cz